

І. А. Кожушко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

**Концептуалізація мобільного зв'язку
в сучасному поетичному дискурсі
(на матеріалі поезій Дмитра Лазуткіна)**

Кожушко І. А. Концептуалізація мобільного зв'язку в сучасному поетичному дискурсі (на матеріалі поезій Дмитра Лазуткіна). Стаття являє собою аналіз особливостей концептуалізації мобільного зв'язку в художній свідомості Дмитра Лазуткіна та їхнього відображення на мовному рівні в поетичних текстах. Досліджено фреймовий зміст концептів МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК, ТЕЛЕФОННИЙ ЗВ'ЯЗОК, репрезентанти цих мисленнєвих структур, а також художні прийоми, пов'язані з уведенням їх у текст. Здійснено спробу визначити символіку телефону, зокрема мобільного, окреслити асоціативні зв'язки вищезгаданих концептів з іншими, схарактеризувати їх оцінний компонент, емоційне забарвлення репрезентантів.

Ключові слова: *дискурс, картина світу, концепт, стереотип, сценарій, фрейм.*

Кожушко И. А. Концептуализация мобильной связи в современном поэтическом дискурсе (на материале поэзий Дмитрия Лазуткина). Статья представляет собой анализ особенностей концептуализации мобильной связи в художественном сознании Дмитрия Лазуткина и их отображения на языковом уровне в поэтических текстах. Исследуются фреймовое содержание концептов МОБИЛЬНАЯ СВЯЗЬ, ТЕЛЕФОННАЯ СВЯЗЬ, репрезентанты этих ментальных структур, а также художественные приемы, связанные с введением их в текст. Предпринимается попытка определить символику телефона, в частности мобильного, очертить ассоциативные связи вышеупомянутых концептов с другими, охарактеризовать их оценочный компонент, эмоциональную окраску репрезентантов.

Ключевые слова: дискурс, картина мира, концепт, стереотип, сценарий, фрейм.

Kozhushko I. A. The Mobile Communication Conceptualization in Modern Poetic Discourse (Based on the Dmytro Lazutkin Poetry). The article is the analysis of the peculiarities of the mobile communication conceptualization in Dmytro Lazutkin artistic consciousness and their realization on the language level in poetic texts. The frame content of the MOBILE COMMUNICATION and TELEPHONE COMMUNICATION concepts, the representatives of these mental structures, and poetic devices, connected with their realization, are analysed. There was made an attempt to define the telephone symbols (particularly the symbolism of mobile telephone), to outline the connections of these concepts with the other ones, to characterize the affective evaluation of their representatives.

Key words: concept, discourse, frame, world picture, script, stereotype.

Сучасний світ, що за одну з найголовніших характеристик має стрімку трансформацію реалій, безперервно влітає у свою матерію нові й нові параметри конструювання думок, нові виміри буття речей, змушуючи людину пристосовуватися до змін на різних рівнях світосприйняття. І якщо для дослідження особливостей логічно-поняттєвого освоєння свідомістю нових сегментів концептуальної картини світу (ККС) матеріалом однаковою мірою можуть слугувати і нові елементи мовної системи, і конкретні приклади мовленнєвого їх застосування, то для аналізу адаптації на емотивно-експресивному рівні найбільш придатним видається художній дискурс, зокрема поетичний, адже «в основі поетичної мови лежить особливий характер конкретно-чуттєвого зображення світу, орієнтація на емоційно-естетичне, міфопоетичне сприйняття його» [3:500].

Оскільки елементи технічного прогресу як явища, що впливає на формування сучасної ККС, досліджуються сьогодні здебільшого в працях, предметом яких є нехудожній дискурс (С. В. Бондаренко [1], Т. М. Карпенко [4], Л. Ф. Компанцева [6], Н. М. Рудніченко [10], С. Г. Чемеркін [11], Е. Г. Шестакова [12], І. М. Шукало [13] та ін.), проблема освоєння цього сегмента ККС (зокрема концептосфери МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК) художньою свідомістю залишається відкритою, а отже, доволі актуальною. Так, автор праці, де чи не найґрунтовніше в слов'янському мовознавстві описано художню символіку телефону (стаціонарного), польський лінгвіст Александр Кіклевич, висловлює надію на те, що символіка мобільного телефону стане «предметом нових досліджень» [5:231].

Частота появи репрезентантів сектора ККС, пов'язаного з поняттям технічних інновацій, у поетичних творах дає уявлення про ступінь асиміляції розглядуваного явища людиною, оскільки художній текст є результатом проєкції

на мовну картину світу (МКС) області інтенсивного накладання та змішування різноманітних елементів ККС.

Незважаючи на відносно недавнє розповсюдження послуг мобільного зв'язку на масовому рівні, ця інновація вже знайшла своє відображення в таких специфічних текстах, як художні. Так, наприклад, із 78 поезій українського автора Дмитра Лазуткіна, що містяться в трьох його збірках: «Солодощі для плазунів» (2005), «Набиті травою священні корови» (2006), «Бензин» (2008), – 29 містять згадки про телефонний зв'язок, 13 із них мають репрезентанти концептосфери МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК (при цьому в окремих контекстах неможливо з'ясувати, чи мова йде про стаціонарний телефон, чи про мобільний).

З огляду на наведені кількісні дані, доречним і цікавим, на нашу думку, має бути аналіз концепту МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК як сегмента ККС і МКС вищезазначеного поета, що, власне, ми й маємо на меті здійснити в цій статті.

Оскільки концепт МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК є субконцептом для концепту ТЕЛЕФОННИЙ ЗВ'ЯЗОК, який, у свою чергу, є субконцептом для концепту ЗВ'ЯЗОК, розгляд його поза межами такої тріади буде неповним.

На мовному рівні відношення вищезгаданих концептів демонструють лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) спільного для них репрезентанта – іменника *зв'язок*: 'спілкування, можливість спілкуватися з ким-, чим-небудь', 'засіб спілкування на відстані' [2:450].

У поезіях Дмитра Лазуткіна ці ЛСВ часто формують семантичну тканину творів:

коли настане безпросвітна темрява
коли розтануть сніги на поверхні айсбергів
коли всі покинуть і не буде ні інтернету
ані мобільного зв'язку
тобто ніхто не покличе й ніхто не зарадить –
я хочу щоб хтось співав
просто співав
будь-що
бажано твоїм голосом

або навіть якимось іншим голосом
з перетягнутого ізольованого транзистора
з відсіченого міжхмар'я
з покинутої шпаківні [7:84-85].

Малюючи в цій поезії картину докорінних змін, руйнації усталених законів світобудови, автор звертається до техногенних символів сучасності. Ампліфікація паралельних синтаксичних конструкцій зумовлює актуалізацію принципу аналогії під час об'єктивації в межах одного висловлювання фреймів типу «*X* є невід'ємною частиною світу», куди вводяться не лише природні реалії, а й вищезгадані техногенні символи. У такий спосіб поет творить у концепті **МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК** фрейм «мобільний зв'язок – невід'ємний елемент світобудови». Уявна картина зникнення мобільного зв'язку пов'язана з утратою можливості будь-якої комунікації: «*тобто ніхто не покличе й ніхто не зарадить*». І тому, навіть коли світ змінюється, зникають його основи, коли неможливою стає взаємодія з людьми, ліричний герой все одно прагне комунікації, хоч би й односторонньої. Ситуацію глобальної самотності поет вимальовує, актуалізуючи макроконцепт **ЗВ'ЯЗОК**.

В іншій поезії автор акцентує роль мобільного телефону в довколишній звуковій реальності завдяки актуалізації фрейму концепту **МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК** «мобільний телефон може мати різні мелодії дзвінка»:

і сотні вибухів мобільних телефонів –
вгадай мелодію
вгадай мелодію
впізнай свою... [9:96].

Чуттєве сприйняття поетом дійсності виражене в метафорі *вибухи мобільних телефонів*, яка актуалізує концепт **МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК** у поєднанні з концептами **ЗВУК**, **ПРОСТІР** і **ДИНАМІЧНІСТЬ**, розширюючи його фреймовий зміст на асоціативно-образному рівні. Мобільний телефон і зв'язок у творчій фантазії автора набувають масштабності, заповнюючи собою навколишній простір, який тепер уявляється сукупністю самих лише мобільних телефонів – єдиного джерела звуку, який оглушає. Невипадково після наведених рядків з'являються «*я нічого не чую / я взагалі нічого не чую*».

Мотив утрати зв'язку між людьми проглядає крізь наступний контекст:

і між нами міста мов живі острови
і яри де зникає зв'язок і минуле...
говори все одно у ніщо говори
говори щоб почути [8:27].

У наведених рядках відображено концептуалізацію автором описуваного ландшафту на рівні хронотопу, причому поет використовує не тільки традиційну лексику, що існує для характеристики простору (*міста – острови*), а й інноваційні об-

рази (*де зникає зв'язок і минуле*). Такий прийом дозволяє від прямого розуміння топосу перейти до його символізації, а в цьому випадку – ввести, крім просторового, ще й часовий вимір.

Словосполучення *зникає зв'язок*, яке актуалізує в тексті одразу два концепти – суб- і супер- (**МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК** і **ЗВ'ЯЗОК**), автор використовує для реалізації концептуальної метафори, яка забезпечує генералізацію смислу («зникнення мобільного зв'язку – втрата зв'язку з людиною взагалі»). Асоціативно поняття «зв'язок» включається в поняття «минуле» як у поле, в якому цей зв'язок відбувався, а отже, автор не лише зіставляє, але й деякою мірою накладає площини концептів **ЗВ'ЯЗОК** і **МИНУЛЕ**.

Два останні рядки вірша демонструють, як конкретно-чуттєвий образ говоріння в телефон трансформується поетом у символічний образ спілкування взагалі, а отже, актуалізований у контексті фрейм відсилає одночасно і до буквального, і до символічного сприйняття.

Художня тканина ще одного вірша також об'єднує репрезентанти концептів **ТЕЛЕФОННИЙ ЗВ'ЯЗОК** і **МИНУЛЕ**, і знову зникнення зв'язку з навколишнім світом асоціюється зі зникненням минулого:

абсолютно ніякого **минулого**
нерухомість стає невагомистою
телефон – вимкнути
очі – заплющити
і плавати так [8:52].

Автор концептуалізує стосунки людини зі світом, вводячи в кінці вірша паралельні синтаксичні конструкції, які репрезентують фрейми взаємодії зі світом. Таким чином, крізь призму концепту **ТЕЛЕФОННИЙ ЗВ'ЯЗОК** автор реалізує гіперконцепт **ЗВ'ЯЗОК**, що, як і в попередньому контексті, приводить до узагальнення смислу висловлення.

Схожий елемент, тільки вже в сценарії двобічної комунікації, актуалізується й експресивізується в одному з наступних віршів тієї самої збірки:

вимкни світло заплющ очі зіпши зуби
вимкни нарешті **мобільний**
говори зі мною так як вважаєш за потрібне
мовчи зі мною так як вважаєш за потрібне
не мовчи не говори не вважай [8:65].

В іншому вірші Дмитра Лазуткіна, що складається всього з двох рядків, концептуалізація ролі мобільного зв'язку в житті людини сягає абсолюту:

Забув пін-код
і всі померли [7:30].

Репрезентант концепту **МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК** – іменник *пін-код* – актуалізує ланцюг асоціацій «пін-код – мобільний телефон – мобільний зв'язок – зв'язок зі світом», тобто зв'язок зі світом зводиться до мобільного зв'язку (в межах концеп-

тів СПІЛКУВАННЯ, СТОСУНКИ) Тому *пін-код* у поезії постає не лише як засіб активації функцій телефону, а й як код доступу до людей. При цьому ситуацію, за якої неможливо здійснити контакт із людьми, автор сприймає екстремально – як їх небуття, а отже, реалізація концепту **МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК** із сюжетної площини буттєвості переходить в ідейний вимір буттєвості.

Прикладом активізації асоціативно-образного компонента концепту **МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК** у співвіднесеності останнього з концептом **ЗВ'ЯЗОК** слугує уривок із наступного вірша:

розумієш – лише тоді з'являються необхідні слова
коли абонент поза зоною досяжності
розумієш – нема **абонента** –
кричи скигли плач смійся
краще не смійся
твої кумири п'яні і подібні до вурдалаків
твої ангели добрі але до них дійде черга пізніше
твої привиди твої прилади твої наукові розвідки
твої кохані – це просто перелік – спробуй
зателефонувати зранку
ранку не буде
вір ім
але все одно –
спробуй **зателефонувати** зранку [8:73].

Поет трагічно сприймає неможливість негайного зв'язку з абонентом. Ефект гіперемосційності повідомлення посилюється завдяки використанню контрастної (на тлі емоційних лексем *кричи, скигли, плач, смійся*) нейтрально забарвленої усталеної синтаксичної конструкції *абонент поза зоною досяжності*, що експлікує елемент сценарію мобільного зв'язку. Внаслідок метафоричного вживання іменника *абонент*, який у контексті позначає особу, з якою втрачено зв'язок, метафоризується і сполука *абонент поза зоною досяжності*, підносячи свою семантику на онтологічний рівень, у духовно-чуттєвий вимір осмислення зв'язку між людьми. На цьому рівні відсутність зв'язку з людиною призводить до появи відчуття ірреальності її буття, що переносить ідею про її існування в координати міфологічної реальності, вербальними маркерами якої є *вурдалаки, ангели, привиди*. У ній же завдяки авторським асоціаціям змішуються площини фізичного і духовного; *прилади, наукові розвідки, кохані* опиняються в одному ряді, поте не мають між собою жодних взаємозв'язків, оскільки цей ряд – *просто перелік*. Тому й дійсність, що складається з хаотичної сукупності окремих явищ, видається ліричному героєві ірреальною, викликає бажання пересвідчитися в її існуванні (*спробуй / зателефонувати зранку / ранку не буде*).

Усі попередньо розглянуті контексти дозволяють стверджувати, що концепт **ТЕЛЕФОННИЙ ЗВ'ЯЗОК** набуває таких фреймів: «телефонний зв'язок є різновидом зв'язку з реальністю», «теле-

фонний зв'язок є основою зв'язку з реальністю». У художніх творах різних авторів телефон часом тяжіє до того, щоб ставати символом реальності, про що зазначає А. Кіклевич [5:211].

Як і в останньому з наведених прикладів, вірш, яким починається розділ збірки «Бензин» під назвою «Ти телефонуєш», також містить емоційно забарвлені одиниці мови (максимум позитивних емоцій за умови наявності дзвінка і максимум негативних – за умови відсутності):

чим тонше повітря – тим довше лунає
чим довше лунає – тим більше азарту
ти **телефонуєш** нікого немає
чи є
і це спілчує твою **карту**
[...]
ще світло тремтить між кварталів невірних
й мовчання найкраще з того що почувеш...
за кілька годин до великої прірви
ти телефонуєш
ти **телефонуєш** [7:11–12].

У цій поезії мовна гра на основі фразеологізму *спілкуватися карти* дозволяє одночасно актуалізувати фрейм «для здійснення телефонного зв'язку використовується телефонна картка / сім-карта» і втілити семантику непевності, зумовлену дистанцією між абонентами як елементом того самого сценарію. Емоціогенність телефонного зв'язку і його відсутності посилюється експресивною метафорою *прірви*.

У поезії «Прикордонна елегія», як і в деяких вищезгаданих, знову бачимо символізацію:

ти перетнула кордон аби звільнитися
ти виговорила усі гроші
і я впевнений що навмисно
і у тебе немає більше слів [7:73].

У вираз *виговорити гроші*, що актуалізує ще один елемент сценарію телефонної розмови, закладено ширший зміст: «перервати спілкування взагалі, унеможливити його».

У наступному вірші стосунки між людьми описуються через розкриття емоційно-іронічного потенціалу лексем, що репрезентують стереотип надійності стаціонарного телефону. При цьому позитивна зазвичай характеристика «надійність» у творі обмінюється ситуативним емоційно-оцінним забарвленням із негативною «ненадійність»:

зранку ти пішла
вдень у мене стягнули **мобільний**
ввечері ти сказала що не повернешся
так і сказала
навіть не збираюся повертатися
по звичайному телефону
міському
стаціонарному
найнадійнішому
як з'ясувалося вкотре [7:68].

Схожа ідея в афористичній мовній формі викладена в іншій поезії:

сучасні засоби комунікації
дозволяють дізнатися

якнайшвидше
про найгірше [9:15].

Тут знову стереотип про сучасні засоби комунікації набуває негативних асоціацій.

Гра з усталеними уявленнями відбувається й у таких рядках:

і ось починається час коли не відповідає її телефон
ти віриш що це саме телефон а не вона не відповідає [7:121].

Тут автор переосмислює вже закріплену в мові метонімію «власник телефону → телефон» таким чином, що переносне значення починає сприйматися як буквальне. Поет оригінально подає усталений причиново-наслідковий ланцюг, унаслідок чого образ телефону персоніфікується, відокремлюється від образу власника. Технічний прилад у цьому контексті набуває здатності діяти самостійно, а отже актуалізується фрейм «телефон – суб'єкт дії» концепту ТЕЛЕФОННИЙ ЗВ'ЯЗОК. Цей вірш є ще одним підтвердженням тези А. Кіклевича про те, що «персоніфікація телефону стає найбільш сильною та очевидною, коли його основна комунікативна функція з тих чи інших причин порушується, наприклад, через погану якість зв'язку, невизначеність того, хто телефонує, тривале очікування дзвінка тощо» [5:216].

У вірші «Творчий метод» Д. Лазуткін знов оригінально поєднує стереотипи:

одного разу я відчув
треба писати
я був сам вдома досить підігрітий для цієї пори року
і аби зберегти текст сів за комп'ютер
але замість того щоб набити просто
у wordі як це робиться зазвичай
я заліз в інтернет на сайт з якого можна надсилати
повідомлення на мобільні телефони
і почав по одному рядку відправляти різним людям
[...]

але одна моя досить близька подруга
відповіла на повідомлення вона була
збентежена
вона написала що я *geniі smsok*
так – я – *geniі smsok* [9:114–115].

Незвичність сценарію (в аспекті стереотипного змісту як концепту ПОЕЗІЯ, так і концепту МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК) продукує незвичний оказіональний номен *geniі smsok*, що експлікує включення нового фрейму «мобільний зв'язок – засіб творчості» до концептосфери МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК.

Аналіз поезій Дмитра Лазуткіна свідчить про те, що концепти МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК, ТЕЛЕФОННИЙ ЗВ'ЯЗОК і ЗВ'ЯЗОК займають важливе місце в його художній картині світу. Шляхом концептуальних метафор чи асоціацій автор підіймає читача на вищий рівень узагальнення, дозволяє подивитися на світ своїми очима, крізь призму техногенних реалій побачити всі нюанси почуттів та емоцій. Так, вирази зі сфери мобільного зв'язку, які є узуальними номінаціями елементів сценаріїв, у розглянутих художніх творах несуть емотивне забарвлення. Автор розширює асоціативно-образний і оцінний компоненти концептів МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК і ТЕЛЕФОННИЙ ЗВ'ЯЗОК, об'єктивуючи сконструйовані ним фрейми чи оригінально репрезентуючи стереотипи. Будь-які форми зв'язку в художній картині світу поета зводяться до мобільного зв'язку, що демонструє схильність Дмитра Лазуткіна до генералізації. Крім того, мобільний зв'язок для автора стає невід'ємним елементом світобудови нарівні з природними явищами, засобом перевірки реальності / ірреальності дійсності.

Література

1. Бондаренко С. В. Особенности символическо-смысловых взаимодействий в рамках молодежной субкультуры мобильной коммуникации [Електронний ресурс] / С. В. Бондаренко. — Режим доступу до статті : http://russecomm.ru/rca_biblio/b/bondarenko.shtml.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. — К. ; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
3. Єрмоленко С. Я. Поетична мова / С. Я. Єрмоленко // Українська мова : енциклопедія. — Вид. 2-ге, випр. і доп. — К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. — С. 500—501.
4. Карпенко Т. М. Роль високих технологій у ціннісно-смісловій трансформації наукового дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09. 00. 09 «Філософія науки» / Карпенко Тетяна Михайлівна. — Чернівці, 2009. — 20 с.
5. Кіклевич А. Притяжение языка / Александр Кіклевич. — Olsztyn, 2007. — Т. 1 : Семантика. Лингвистика текста. Коммуникативная лингвистика. — 2007. — 411 с.
6. Компанцева Л. Ф. Философия Сети Интернет: школа Бернарда Лонергана и славянский опыт : монография / Л. Ф. Компанцева. — Луганск : Знание, 2006. — 352 с.
7. Лазуткін Д. Бензин / Дмитро Лазуткін. — К. : Факт, 2008. — 140 с.
8. Лазуткін Д. Набиті трав'яною священні корови / Дмитро Лазуткін. — К. : Смолоскип, 2006. — 86 с.
9. Лазуткін Д. Солодоші для плазунів / Дмитро Лазуткін. — К. : Факт, 2005. — 136 с.
10. Рудніченко Н. М. Дискурс електронних засобів масової комунікації в інформаційному суспільстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 15 «Загальне мовознавство».

во» [Електронний ресурс] / Рудніченко Наталія Миколаївна. — К., 2009. — Режим доступу до автореф. : www.nbuv.gov.ua/ard/2009/09rnmkis.zip.

11. Чемеркін С. Г. Трансформації розмовного стилю в інтернет-комунікації / С. Г. Чемеркін // Мовознавство. — 2007. — № 4–5. — С. 36—43.

12. Шестакова Э. Г. Мобиломания как один из ведущих факторов формирования постсовременной повседневности / Шестакова Э. Г. // Уч. зап. Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер. : Филология. — 2005. — № 3. — Т. 18 (57). — С. 43—47.

13. Шукало І. М. Англомовний комп'ютерний рекламний дискурс : семантичний та комунікативний аспекти (на матеріалі веб-сайтів британських туристичних компаній) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 02. 04 «Германські мови» [Електронний ресурс] / Шукало Ірина Миронівна. — К., 2008. — Режим доступу до автореф. : www.nbuv.gov.ua/ard/2008/08simbtk.zip.